MUSTAQILLIK DAVRIDA O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING XALQARO MUNOSABATLAR TIZIMIDAGI O‘RNI

(Polsha tadqiqotchilari ilmiy manbalaridan)

Farg‘ona davlat universiteti doktoranti
G‘iyosiddinov Hojiahror Mirhojiddin o‘gli
Farg‘ona davlat universiteti talabasi
Turdialiyeva Muazzamxon Rustam qizi

Annotatsiya.
Ushbu maqolada mustaqillik davrida O‘zbekiston Respublikasining xalqaro munosabatlar tizimidagi o‘rni, tashqi siyosatining shakllanish bosqichlari, ko‘p vektorli diplomatik yo‘nalishi, Markaziy Osiyodagi geosiyosiy mavqeyi hamda Yevropa yo‘nalishidagi hamkorlik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Maqolada O‘zbekistonning xalqaro tizimdagi subyekt sifatida mustahkamlanishi, mintaqaviy xavfsizlik, transport-tranzit salohiyati, Rossiya, Xitoy, AQSH va Yevropa Ittifoqi bilan munosabatlar muvozanati ilmiy manbalar asosida yoritiladi.

Kalit so‘zlar: *O‘zbekiston, mustaqillik, tashqi siyosat, xalqaro munosabatlar, ko‘p vektorli siyosat, Markaziy Osiyo, Yevropa Ittifoqi, geosiyosat, mintaqaviy xavfsizlik.*

O‘zbekiston Markaziy Osiyoning markazida joylashgan bo‘lib, mintaqaning barcha davlatlari bilan chegaradosh yagona mamlakat hisoblanadi. 1991-yilda davlat mustaqilligiga erishgan O‘zbekiston Respublikasi xalqaro munosabatlar tizimiga yangi mustaqil subyekt sifatida kirib keldi. Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab respublika tashqi siyosatida suverenitetni mustahkamlash, xalqaro hamjamiyat tomonidan tan olinish, diplomatik aloqalar o‘rnatish, mintaqaviy xavfsizlikni ta’minlash va iqtisodiy hamkorlikni kengaytirish asosiy vazifalardan biri bo‘ldi. O‘zbekistonning xalqaro munosabatlar tizimidagi o‘rni uning geografik joylashuvi, demografik salohiyati, tabiiy resurslari, transport-tranzit imkoniyatlari va Markaziy Osiyodagi siyosiy mavqeyi bilan belgilanadi. O‘zbekiston Afg‘oniston bilan bevosita chegaraga ega bo‘lgani sababli xalqaro xavfsizlik, transmilliy tahdidlar, terrorizm, narkotrafik va mintaqaviy barqarorlik masalalarida ham muhim o‘rin tutadi. Polshalik tadqiqotchi Arkadiusz Legieć O‘zbekistonning tashqi siyosatida 2016-yildan keyin faollik kuchayganini, asosiy yo‘nalishlar sifatida mintaqaviy hamkorlik, Rossiya va Xitoy ta’siri o‘rtasida muvozanatni saqlash, shuningdek Yevropa Ittifoqi va AQSH bilan aloqalarni chuqurlashtirish imkoniyatlari paydo bo‘lganini qayd etadi.[1]

O‘zbekiston mustaqillikdan keyingi dastlabki bosqichda xalqaro tizimda o‘zining siyosiy-huquqiy maqomini mustahkamlashga intildi. Bu jarayon bir necha yo‘nalishda namoyon bo‘ldi. Birinchidan, respublika xalqaro tashkilotlarga a’zo bo‘ldi va ko‘p tomonlama diplomatiya mexanizmlaridan foydalana boshladi. Ikkinchidan, xorijiy davlatlar bilan diplomatik munosabatlar o‘rnatildi. Uchinchidan, O‘zbekiston tashqi siyosatida harbiy-siyosiy bloklarga ehtiyotkor yondashish, milliy manfaatlarga zid majburiyatlardan chetda turish va xalqaro hamkorlikda muvozanatni saqlash tamoyillari shakllandi.

O‘zbekistonning xalqaro tizimdagi o‘rnini tushunishda uning Rossiyaga nisbatan siyosati alohida ahamiyatga ega. Michał Kuryłowicz o‘z tadqiqotida O‘zbekiston tashqi siyosatining mustaqillikning ilk yillarida xavfsizlik va iqtisodiy omillar bilan

chambarchas bog‘liq bo‘lganini ko‘rsatadi. Uning fikricha, 1992–1993-yillarda O‘zbekiston mintaqaviy xavfsizlik, xususan Tojikistondagi fuqarolar urushi va Afg‘onistondagi beqarorlik sharoitida Rossiya bilan hamkorlik qilgan bo‘lsa-da, ayni vaqtda o‘z harbiy-siyosiy mustaqilligini saqlashga intilgan.[2] Bu holat O‘zbekiston tashqi siyosatining ilk bosqichidanoq mutlaq bir yo‘nalishga qaram bo‘lmaganini, aksincha, vaziyatga qarab moslashuvchan va ehtiyotkor siyosat yuritganini ko‘rsatadi.

Mustaqillik davrida O‘zbekistonning tashqi siyosiy yo‘nalishida ko‘p vektorlilik muhim tamoyilga aylandi. Bu siyosatning mohiyati shundan iboratki, mamlakat bir vaqtning o‘zida Rossiya, Xitoy, AQSH, Yevropa Ittifoqi, Turkiya, Janubiy Koreya, Yaponiya, islom dunyosi va qo‘shni davlatlar bilan manfaatli hamkorlik qilishga intildi. Mazkur yondashuv O‘zbekistonning xalqaro maydonda mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatini kengaytirdi. Kuryłowicz 1990-yillarning ikkinchi yarmida O‘zbekiston tashqi siyosatida Rossiyaga nisbatan asertivlik kuchaygani, 1999-yilda esa tashqi siyosiy vektor o‘zgarishlari aniq ko‘zga tashlanganini ta’kidlaydi.[3] Bu jarayon O‘zbekistonning xalqaro tizimda faqat mintaqaviy davlat emas, balki mustaqil tashqi siyosiy pozitsiyaga ega subyekt sifatida shakllanganidan dalolat beradi.

O‘zbekistonning xalqaro munosabatlar tizimidagi o‘rni, avvalo, uning Markaziy Osiyodagi strategik vaziyati bilan belgilanadi. Mamlakat mintaqaning siyosiy, iqtisodiy va transport aloqalarida markaziy bo‘g‘in hisoblanadi. Arkadiusz Legieć ta’kidlaganidek, Shavkat Mirziyoyev davrida O‘zbekiston tashqi siyosatining eng muhim yo‘nalishlaridan biri qo‘shni davlatlar bilan munosabatlarni yaxshilash, chegaraviy muammolarni hal etish, mintaqaviy savdo va transport aloqalarini rivojlantirish bo‘ldi.[4] Bu esa O‘zbekistonning xalqaro tizimdagi o‘rnini kuchaytiribgina qolmay, balki uni Markaziy Osiyodagi integratsion jarayonlarning faol ishtirokchisiga aylantirdi.

Markaziy Osiyo geosiyosiy jihatdan Rossiya, Xitoy, AQSH, Yevropa Ittifoqi, Turkiya va boshqa tashqi kuchlar manfaatlari kesishadigan hudud hisoblanadi. Beata Przybylska-Maszner Markaziy Osiyoning xalqaro ahamiyatini uning energetika resurslari, murakkab qo‘shnichilik muhiti va transport-tranzit joylashuvi bilan izohlaydi. Uning qayd etishicha, mintaqa Xitoy, Rossiya, Afg‘oniston va Eron bilan qo‘shni bo‘lib, Yevropa va Osiyo o‘rtasidagi muhim savdo yo‘llaridan biri sifatida strategik ahamiyat kasb etadi.[5] Shu nuqtayi nazardan, O‘zbekistonning xalqaro munosabatlar tizimidagi roli faqat ichki imkoniyatlar bilan emas, balki butun mintaqaning geoiqtisodiy va geosiyosiy vaziyati bilan ham bog‘liq.

O‘zbekiston mintaqaviy xavfsizlik masalalarida ham alohida ahamiyatga ega. Afg‘oniston omili, diniy ekstremizm, terrorizm, narkotiklar savdosi va noqonuniy migratsiya kabi transmilliy tahdidlar O‘zbekiston tashqi siyosatining xavfsizlik komponentini kuchaytirgan. Legieć O‘zbekistonning Afg‘oniston bilan hamkorlikni transmilliy tahdidlarga qarshi kurash nuqtayi nazaridan muhim deb bilishini ko‘rsatadi.[6] Bu O‘zbekistonni xalqaro xavfsizlik tizimida, ayniqsa Markaziy Osiyo va Afg‘oniston yo‘nalishida muhim sherikka aylantirdi.

O‘zbekistonning xalqaro munosabatlar tizimidagi o‘rni Yevropa yo‘nalishidagi hamkorlik orqali ham namoyon bo‘ladi. Mustaqillikdan keyin O‘zbekiston Yevropa davlatlari, jumladan Polsha, Germaniya, Fransiya, Italiya va boshqa mamlakatlar bilan

siyosiy, iqtisodiy, texnik va gumanitar aloqalarni rivojlantira boshladi. Yevropa Ittifoqi bilan hamkorlik O‘zbekiston tashqi siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi.

Beata Przybylska-Maszner Yevropa Ittifoqining Markaziy Osiyoga nisbatan siyosatini tahlil qilar ekan, YI uchun mintaqada xavfsizlik, energetika, chegara boshqaruvi, narkotiklar savdosiga qarshi kurash va iqtisodiy hamkorlik kabi yo‘nalishlar muhimligini ko‘rsatadi.[7] Bu jihatlar O‘zbekiston uchun ham muhim edi, chunki mamlakat Yevropa bilan hamkorlikni faqat siyosiy muloqot shaklida emas, balki iqtisodiy modernizatsiya, investitsiya, texnik yordam, ta’lim va institutsional rivojlanish vositasi sifatida ko‘rdi.

Polsha tadqiqotchisi Tomasz Stępniewski Polshaning Markaziy Osiyo siyosatini tahlil qilar ekan, Polsha Yevropa Ittifoqiga a’zo bo‘lganidan keyin uning Markaziy Osiyoga nisbatan siyosati tobora YI siyosati bilan uyg‘unlashganini ta’kidlaydi.[8] Bu fikr O‘zbekistonning xalqaro tizimdagi o‘rnini anglashda muhimdir, chunki Polsha kabi Markaziy Yevropa davlatlari orqali O‘zbekiston Yevropa makoni bilan kengroq aloqalar o‘rnatish imkoniyatiga ega bo‘lgan. Ayniqsa, Polsha tajribasi, uning post-sotsialistik transformatsiyasi, Yevropa integratsiyasi va iqtisodiy modernizatsiya yo‘li O‘zbekiston uchun o‘rganilishi mumkin bo‘lgan muhim tajriba sifatida ko‘riladi.

Shuningdek, Stępniewski Markaziy Osiyoning Polsha tashqi siyosatidagi ahamiyatini energetika, xavfsizlik, iqtisodiy hamkorlik va diasporalar omili bilan bog‘laydi. Uning qayd etishicha, O‘zbekiston Polsha uchun Markaziy Osiyodagi muhim davlatlardan biri bo‘lib, mintaqadagi barqarorlik, iqtisodiy aloqalar va Yevropa manfaatlari nuqtayi nazaridan e’tiborga loyiqdir. Bu O‘zbekistonning xalqaro munosabatlar tizimidagi o‘rni nafaqat yirik kuchlar — Rossiya, Xitoy yoki AQSH bilan munosabatlar orqali, balki Markaziy Yevropa davlatlari bilan aloqalar orqali ham shakllanganini ko‘rsatadi.

2016-yildan keyin O‘zbekiston tashqi siyosatida yangi faollik bosqichi boshlandi. Bu davrda qo‘shni davlatlar bilan munosabatlarni yaxshilash, iqtisodiy diplomatiyani kuchaytirish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, xalqaro tashkilotlar bilan faol hamkorlik qilish va O‘zbekistonning ijobiy xalqaro imijini shakllantirish ustuvor yo‘nalishlarga aylandi. Legieć ushbu davrda O‘zbekistonning diplomatik faolligi ortgani, mintaqaviy hamkorlik tashqi siyosatning asosiy yo‘nalishlaridan biriga aylanganini ko‘rsatadi.

Bu bosqich O‘zbekistonning xalqaro munosabatlar tizimidagi o‘rnini sezilarli darajada kuchaytirdi. Mamlakat Markaziy Osiyoda ochiq muloqot, iqtisodiy integratsiya, transport yo‘laklarini rivojlantirish va xavfsizlik masalalarida tashabbuskor davlatga aylandi. Shu bilan birga, O‘zbekiston Yevropa Ittifoqi, AQSH, Xitoy, Rossiya, Turkiya, Janubiy Koreya va boshqa sheriklar bilan aloqalarni muvozanatli ravishda rivojlantirishga intildi. Bu esa uning ko‘p vektorli tashqi siyosati amalda saqlanib qolganini va yangi sharoitga moslashganini ko‘rsatadi.

Mustaqillik davrida O‘zbekiston Respublikasi xalqaro munosabatlar tizimida bosqichma-bosqich o‘z o‘rnini mustahkamlab bordi. Dastlabki yillarda asosiy vazifa suverenitetni himoya qilish va xalqaro maydonda tan olinish bo‘lgan bo‘lsa, keyingi davrlarda mintaqaviy xavfsizlik, iqtisodiy diplomatiya, transport-tranzit imkoniyatlari, Yevropa va Osiyo yo‘nalishlari o‘rtasidagi muvozanat, ko‘p tomonlama hamkorlik va xalqaro integratsiya muhim ahamiyat kasb etdi.

O‘zbekistonning xalqaro tizimdagi o‘rni uch asosiy omil bilan belgilanadi: birinchidan, uning Markaziy Osiyodagi markaziy geografik joylashuvi; ikkinchidan, tashqi siyosatda ko‘p vektorli va muvozanatli yondashuvi; uchinchidan, mintaqaviy xavfsizlik va xalqaro hamkorlikdagi faol roli. Shu jihatdan O‘zbekiston mustaqillik yillarida oddiy mintaqaviy davlatdan xalqaro munosabatlarda mustaqil pozitsiyaga ega, strategik ahamiyatli va hamkorlikka ochiq davlat darajasiga ko‘tarildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Arkadiusz Legieć. Perspektywy polityki zagranicznej Uzbekistanu. PISM, 2020. — B. 1.
2. Michał Kuryłowicz. Polityka zagraniczna Uzbekistanu wobec Rosji. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2014. — B. 153–155.
3. Michał Kuryłowicz. Polityka zagraniczna Uzbekistanu wobec Rosji. — B. 167–169.
4. Arkadiusz Legieć. Perspektywy polityki zagranicznej Uzbekistanu. — B. 1–2.
5. Beata Przybylska-Maszner. “Uwarunkowania kształtowania priorytetów polityki zagranicznej Unii Europejskiej wobec państw Azji Centralnej po roku 2012”. Rocznik Integracji Europejskiej, 2016, №10. — B. 353–355.
6. Arkadiusz Legieć. Perspektywy polityki zagranicznej Uzbekistanu. — B. 2.
7. Beata Przybylska-Maszner. “Uwarunkowania kształtowania priorytetów...” — B. 357, 361–366.
8. Tomasz Stępniewski. “The Place of Central Asia in Poland’s Foreign Policy”. Roczniki Nauk Społecznych, 2015, Vol. 7(43), №1. — B. 11–13.
9. Tomasz Stępniewski. “The Place of Central Asia in Poland’s Foreign Policy”. — B. 14–20.
10. Arkadiusz Legieć. Perspektywy polityki zagranicznej Uzbekistanu. — B. 1–2.